

אלף חילים, 24 פעמים בשנייה: על שילוב מסות וידאוגרפיות באקדמיה

אריאל אבישר*

תקציר

מסה זו מציגה את תחום המחקר הוידאוגרפי, אשר מתבסס בשנים האחרונות במסגרות אקדמיות שונות בעולם המוקדשות ללימודי התרבות האודיו־חזותית, וקוראת לשילובו גם באקדמיה הישראלית. המחקר הוידאוגרפי כולל מגוון עשיר של פרקטיקות העושות שימוש בדימויים אודיו־חזותיים על מנת לבחון דימויים אלו עצמם באופן ביקורתי, וכן לתקשר רעיונות ותובנות מחקריים לגביהם דרך מסות אודיו־חזותיות, כחלופה לכתובה אקדמית מסורתית. המסה סוקרת את התחום המתפתח הזה, את יתרונותיו ככלי ביטוי ייחודי ואת האתגרים שהוא מציב בפני חוקרות וחוקרים השואפים לשלבו בסל הכלים שלהם.

במהלך שני העשורים האחרונים, תחום המחקר הוידאוגרפי (או בשמו המלא, videographic film and moving image studies) קונה לו אחיזה הולכת וגדלה במסגרות אקדמיות שונות בעולם המוקדשות ללימודי התרבות האודיו־חזותית. המחקר הוידאוגרפי, המוגדר באופן רחב כ"ביטויים של רעיונות מחקריים בעזרת תמונות נעות וצלילים, בפורמט אודיו־חזותי" (Mittell, 2019), כולל מגוון עשיר של פרקטיקות העושות שימוש בדימויים אודיו־חזותיים על מנת לבחון דימויים אלו עצמם באופן ביקורתי, להמחיש מושגים וטיעונים תאורטיים, וכן לחשוף את העבודה המושקעת בייצורם, הפצתם והתקבלותם של דימויים אלו (Faden, 2008). חוקרות ומבקרות וידאוגרפיות מבצעות וכן מבטאות את מחקרן "באותו המדיום או המודוס של מושא המחקר, כלומר [...] באופן אודיו־חזותי" (Grant, 2016).

הפרקטיקות הוידאוגרפיות השונות שואבות משלל מסורות ותיקות של יצירה וביקורת אודיו־חזותיות - מסורות מסאיות, תיעודיות, ניסיוניות ואחרות - ונעשו

* אריאל אבישר, אוניברסיטת תל אביב (arielavi@tauex.tau.ac.il)

נפוצות ונגישות יותר במאה הנוכחית הודות לתפוצתם וזמינותם הרבה של חומרים אודיו-חזותיים בפורמט דיגיטלי, ושל תוכנות עריכה דיגיטליות נוחות לשימוש. וכך, פרקטיקות אלו זוכות לאימוץ נלהב - גם אם לעיתים מהוסס - מצד גורמים הולכים ורבים בתחומי האקדמיה, הביקורת והתרבות הפופולרית המקוונת. קיימים כיום כמה כתבי עת אקדמיים המוקדשים לפרסום עבודות וידאוגרפיות שעברו שיפוט עמיתים - הראשון מביניהם הוא *inTransition*, המסונף לכתב העת *JCMS* - וכן מספר הולך וגדל של כתבי עת המשלבים פרסומים וידאוגרפיים לצד פרסומים כתובים (למשל *NECSUS*). כמו כן, יותר ויותר עבודות וידאוגרפיות משולבות בכנסים אקדמיים ובהוראה אקדמאית, וישנם עשרות מוסדות אקדמיים, בעיקר באירופה, המאפשרים לשלב פרקטיקות וידאוגרפיות בפרויקטי מחקר לתארים מתקדמים.

בישראל, העיסוק האקדמי בוידאוגרפיה נמצא בחיתוליו, והתחום אינו מפותח עדיין ואינו זוכה להכרה אקדמית ממשית ברוב המוסדות האקדמיים. עם זאת, הוא משולב בשנים האחרונות בקורסים שונים הנלמדים בבית הספר לקולנוע וטלוויזיה ע"ש סטיב טיש באוניברסיטת תל אביב, באקדמיה לאמנות ועיצוב בצלאל ובמוסדות נוספים. ישנן אך מעט עבודות וידאוגרפיות העוסקות בתוצרי מדיה ישראליים, והן נוטות להתמקד בניתוחים צורניים/אסתטיים ולא תאורטיים. דוגמאות לתקדימים מסוג זה הן סדרת הסרטונים "שיעורים בקולנוע" שיצרו יובל יפת וד"ר פבלו אוטין, המבוססת על ספרו של אוטין באותו השם (אוטין, 2017) והתפרסמה בכתב העת המקוון **שורה ראשונה**; והעבודה **הקצרה הזו**, שיצרתי אני. שתי הדוגמאות הללו כוללות שימוש בקטעים קצרים מתוך סרטים ישראליים מהעשורים האחרונים, ומתבססות על ניתוח צורני ועל ראינות עם יוצרות ויוצרי הסרטים.

כמאמין נלהב בפוטנציאל הרב הטמון בשילובן של פרקטיקות וידאוגרפיות במסגרת מחקרים ופרסומים מחקריים באקדמיה, אמנה בקצרה חמישה יתרונות של מסות וידאוגרפיות - פורמט ייחודי המביא ערך מוסף לפרסום ותקשור של רעיונות ותובנות מחקריים:

1. מסות וידאוגרפיות מעבירות מידע רב באופן מהודק

כמאמר הקלישאה - "תמונה שווה אלף מילים"; היכולת להעביר מידע רב ודחוס באופן חזותי, להראות (*showing*) ולהשמיע אובייקטי מדיה שונים, ולא רק לנסות לתארם במילים רבות ולספר על אודותיהם (*telling*), היא אחת מחזקותיו המרכזיות והבולטות של פורמט זה, בפרט בתחומי חקר התמונה הנעה והתרבות החזותית.

2. מסות וידאוגרפיות הן רבות־אפנויות (מולטי־מודאליות)

היכולת לשלב, זה לצד זה, מגוון עשיר של חומרים - דימויים חזותיים סטטיים ונעים, קריינות ושמע, טקסט כתוב ועוד - מספקת אפשרויות רבות להמחשה ולהנמקה שעושות שימוש במספר ערוצי מידע במקביל; שימוש נכון ברב־ערוציות זו מאפשר לתקשר רעיונות מורכבים בעוצמה ובבהירות רטוריות רבות.

3. למסות וידאוגרפיות יש פוטנציאל אֶפְקְטִיבִי רב

השימוש בחומרים אודיו־חזותיים כחלק מהשיח האנליטי־ביקורתי על אודותיהם מאפשר להעביר לא רק מידע אלא גם ליצור אֶפְקְטִיבִי רגשי, תוך שימוש בממד החווייתי הטמון בחומרים עצמם; לחלופין, הפורמט הווידאוגרפי מאפשר דקונסטרוקציה ושימוש ביקורתי ואף רפלקסיבי בממד זה, תוך הגברת המודעות אליו ואל הכוונות הרטוריות העומדות מאחוריו.

4. מסות וידאוגרפיות יכולות להיות נגישות לקהל רחב

כתוצרים אודיו־חזותיים הזמינים לצפייה מקוונת חופשית וחינמית³, לעבודות מסוג זה יש פוטנציאל "ויראלי", והן עשויות להגיע לתפוצה רחבה וליצור תהודה בקרב קהלים מגוונים בהרבה ממאמר אקדמי כתוב, וכך לאפשר הרחבה של גבולות השיח הביקורתי על אודות המדיה אל מחוץ לכותלי האקדמיה⁴.

5. מסות וידאוגרפיות יכולות לחנך לאוריינות דיגיטלית

הצריכה של עבודות וידאוגרפיות אנליטיות מאפשרת לא רק להתמצא בשיח האינטלקטואלי שאותו הן מקדמות, אלא גם לתרגל אוריינות אודיו־חזותית ורב־ערוצית; ומן הצד השני, חוקרות היוצרות עבודות מסוג זה זוכות לתרגול רב־ערוץ של מיומנויות של רטוריקה והבעה אודיו־חזותית. כמו כן, הפעולה בחומרי הווידאו טומנת פוטנציאל לגילויים חדשים על חומרי הגלם של הטקסט האודיו־חזותי תוך כדי עבודה, בעת העריכה שלהם.

לצד היתרונות הללו, מציבה המסה הווידאוגרפית אתגרים וקשיים ייחודיים בפני מוסדות ומסגרות אקדמיות השוקלים להכניסה בשעריהן. לא אחת, הווידאוגרפיה נתקלת בתגובות ספקניות ולעיתים אף בדחייה או בביטול. קצרה היריעה מכדי למצות את הדין המורכב הזה, שמתנהל במסגרות אקדמיות שונות בעולם בשנים האחרונות, אך אסקור כאן בתמצית חמש טענות מרכזיות המושמעות נגד שילוב מסות וידאוגרפיות בכתבי עת אקדמיים, וכיוונים למענה שניתן להציע להן:

1. "אבל האם מסות וידאוגרפיות יכולות להחליף כתיבה מסורתית?"

טיעון מרכזי נגד המסה הווידאוגרפית הוא כי היא לעולם לא תוכל לעשות כל מה שמסה כתובה יכולה לעשות, ולעולם לא תוכל להחליף לגמרי את המאמר הכתוב. על כך אומר: אכן. הווידאוגרפיה לא נועדה להחליף את הכתיבה האקדמית המסורתית,

אלא לספק סל נוסף של כלים רטוריים, המתקיים לצידה ופותח אפשרויות חדשות להצגת טענות מחקריות ולהמחשתן.

2. "אבל האם הן בכלל ניתנות לשיפוט?"

הפורמט הוידאוגרפי מציב אתגרים ייחודיים ומורכבים בהקשר של שיפוט עמיתים, הנובעים בין היתר מהאופי רב־האפנויות של הפרקטיקה הוידאוגרפית. אולם בעשור האחרון חלו פיתוחים מעניינים מאוד בתחום זה, וכתבי עת שונים פיתחו מגוון גישות ייחודיות לשיפוט עמיתים של מסות וידאוגרפיות.⁵

3. "אבל האם הן בכלל ניתנות לכימות?"

אם היקפו של מאמר אקדמי נמדד במספר מילים, כיצד ניתן לאמוד מסה וידאוגרפית? כתבי עת שונים מתלבטים לגבי סוגיה זו, כאשר בשלב זה במרבית המקרים הגדרותיהם גמישות ופתוחות יחסית, בפרט בכל הנוגע לאורכן (בדקות) של המסות, וכל מקרה נבחן לגופו.6 כמו כן, בכתבי עת רבים (כגון, *in Transition*, *Teacmerin*, *Screenworks* או *MAI*) מתפרסמת הצהרת מחבר/ת כתובה - טקסט המלווה את המסה הוידאוגרפית. הצהרה זו, שכתבי העת מגדירים לרוב את אורכה בין 300 ל-1,000 מילים, נועדה לתמוך במסד התאורטי של המסה, לעגן אותה בהקשר רעיוני רחב, לתאר את תהליך יצירתה ואת הבחירות האסתטיות השונות שהכתיבו את אופייה ולדון בהם, כמו גם באופן שבו הפורמט הוידאוגרפי תורם להבנת מושא המחקר ולהעברת התובנות המחקריות על אודותיו.

4. "אבל האם אקדמאים/ות בכלל יצליחו ליצור מסות כאלה?"

כיצד אפשר לצפות ממי שמיומנים בכתובה מסורתית, ולא הוכשרו בעריכת וידאו, ליצור מסות וידאוגרפיות? אענה מניסיוני האישי בפדגוגיה וידאוגרפית. בשנים האחרונות לימדתי מספר סטודנטיות שלפני כן לא היה להן כל ידע בתוכנות עריכה. הן ניגשו למשימה בפתילות, והצליחו עד מהרה ליצור עבודות וידאוגרפיות שלא נפלו ברמתן מעבודות שיצרו סטודנטיות בעלות ניסיון קודם בעריכת וידאו. אכן, מדובר בפרקטיקה המצריכה הרחבה של סל הכלים האקדמי המסורתי, אך זהו חלק מהפוטנציאל הגלום בה. פרקטיקות מחקר וביטוי וידאוגרפיות יכולות להקנות כלים חדשים להבעה, אך גם לחשיבה, לניתוח ולביקורת; העבודה המעמיקה והפעילה עם החומר הנחקר עשויה לעודד פרספקטיבות חדשות לחשיבה עליו, ולהניב רעיונות ותובנות שלא ניתן היה להגיע אליהם בדרך אחרת. עם זאת, יש גם אפשרות ליצירה משותפת, בה צד אחד הוא בעל רקע אקדמי והשני בעל רקע ביצירה אודי-חזותית (הסדרה "שיעורים בקולנוע", שהוזכרה לעיל, היא דוגמה לשיתוף פעולה מסוג זה).

5. "אבל האם זה בכלל חוקי?"

שימוש בחומרים אודי-חזותיים קיימים נוגע לסוגיה של זכויות יוצרים. המצב שונה במדינות שונות ותלוי הקשר, אך בקצרה ניתן לומר כי שימוש בחומרים אודי-חזותיים למטרות מחקר, הוראה וביקורת אמור להיכלל בהגדרה הרחבה של "שימוש הוגן", המעוגנת בחוק זכויות יוצרים, בדומה למובאות טקסטואליות במאמרים כתובים

(גילוי נאות: הכותב אינו משפטן). האם פירוש הדבר הוא שזהו כיסוי בלתי חדיר, שיבטיח כי בעלי זכויות היוצרים לעולם לא ידרשו דבר מיוצרי מסות וידאוגרפיות? כנראה שלא. האם פירוש הדבר הוא שאלגוריתם של אתר שיתוף קבצים זה או אחר לעולם לא יפסול מסות וידאוגרפיות, ואולי אף ינקוט סנקציות מחמירות יותר כלפי המשתמשים שהעלו אותן? שוב, כנראה שלא. אך ככל שהתקדימים מתרבים, והווידאוגרפיה זוכה ללגיטימציה רחבה ולמעמד של פרקטיקה אקדמית ופדגוגית מוכרת, התקווה היא שכאבי הגדילה הללו יפחתו (Mittell, 2016). באופן אישי לא נתקלתי בבעיות כאלה עד היום, 7 ואף זכיתי לתגובות נלהבות מצד יוצרים שעשיתי שימוש בקטעים מיצירותיהם.

כדי לעודד את פיתוחו של תחום הווידאוגרפיה באקדמיה הישראלית, ואת אימוצן של מסות וידאוגרפיות כצורת ביטוי לגיטימית לתובנות מחקריות לצד המילה הכתובה, פתח כתב העת **מסגרות מדיה** את שעריו לפרסום מסות אודי-חזותיות, וביניהן מסות וידאוגרפיות, לצד מאמרים שפיטים ומסות כתובות כפי שהיה נהוג עד כה. כהמחשה ראשונית של הפוטנציאל הגלום בפורמט הווידאוגרפי, מתפרסמות בגיליון זה שתי מסות וידאוגרפיות שיצרתי עם ד"ר איתי חרל"פ, תחת הכותרת "על טלוויזיה וזקנה" (אבישר וחרל"פ, 2023). מסות אלה מבוססות על מאמרו של חרל"פ (2020), העוסק בייצוגי דמויות של זקנים וזקנות הצופות בטלוויזיה בשלוש סדרות דרמה ישראליות מהשנים האחרונות. בהתבסס על הרעיונות המוצגים במאמר, יצרנו שתי מסות וידאוגרפיות כהמחשה בסיסית לשתי פרקטיקות וידאוגרפיות בולטות: הראשונה, "גרסה א'", עושה שימוש בקריינות על רקע דימויים מתוך הסדרות, והשנייה, "גרסה ב'", עושה שימוש במה שמכונה "המוד האפיגרפי": שילוב של טקסט כתוב לצד (או על גבי) הדימויים. בעוד קריינות, כפי שמודגם בגרסה א', נוטה להיות דומיננטית ומאפשרת שילוב מלל רב, הבניית מהלך ניתוח מפורט יותר ומסירה מהירה של טיעונים, הטקסט האפיגרפי, כפי שמודגם בגרסה ב', מעניק יותר משקל לדימויים עצמם ומעודד צמצום והפשטה בבניית הטיעונים, וכן מזמין קצב מסירה איטי ומשתהה יותר. תקוותנו היא שהמחשה ראשונית זו תהיה סנונית ראשונה שאחריה תבואנה מסות וידאוגרפיות נוספות, אשר יתפרסמו בגיליונות עתידיים של כתב עת זה ובכתבי עת אחרים בארץ.

רשימת המקורות

- אבישר, א' [Ariel Avissar] (2021, 17 בפברואר). הנתרים. <https://vimeo.com/513482988>.
- אבישר, א' וחרל"פ, א' (2023). על טלוויזיה וזקנה. **מסגרות מדיה**, 23. <https://mediaframes.sapir.ac.il/videographic>.
- אוטין, פ' (2017). **שיעורים בקולנוע**. אסיה.
- חרל"פ, א' (2020). "רייטינג זה מדד של זקנים": הטלוויזיה "הישנה" והגוף הזקן. **גחליליות**, 2, 44-30.
- יפת, י' ואוטין, פ' (2017). שיעורים בקולנוע. **שורה ראשונה**. <https://vimeo.com/user68897630>.
- Faden, E. (2008). A manifesto for critical media. *Mediascape: UCLA's Journal of Cinema and Media Studies*.
- Grant, C. (2016). The audiovisual essay as performative research. *NECSUS: European Journal of Media Studies*, 5(2), 255.
- Haglund, D. (2014, December 26). The visual style of *The Wire*. *Slate*. <https://slate.com/culture/2014/12/the-wire-s-visual-style-watch-a-video-essay-by-erlend-lavik-video.html>
- Lavik, E. (2012). Style in *The Wire*. *Vimeo*. <https://vimeo.com/39768998>
- Mittell, J. (2016). But is any of this legal? Some notes about copyright and fair use. In C. Keathley, J. Mittell & C. Grant (Eds.), *The Videographic essay: Practice and pedagogy* (pp. 53-61). Caboose. <http://videographicessay.org/works/videographic-essay/but-is-any-of-this-legal>
- Mittell, J. (2017). Opening up [in]Transition's open peer-review process. *Cinema Journal*, 56(4), 137-141.
- Mittell, J. (2019). Videographic criticism as a digital humanities method. In M. K. Gold & L. F. Klein (Eds.), *Debates in the Digital Humanities 2019* (pp. 224-242). University of Minnesota Press. <https://dhdebates.gc.cuny.edu/read/untitled-f2acf72c-a469-49d8-be35-67f9ac1e3a60/section/b6dea70a-9940-497e-b7c5-930126fbd180#ch20>

הערות

- 1 כל האמור בלשון נקבה רבות מתייחס לכלל המגדרים.
- 2 כתב העת נסגר בינתיים, אך הסרטונים שפורסמו בו עדיין זמינים לצפייה באתר *Vimeo*.
- 3 כתבי העת הווידאוגרפיים השונים, כמו אלו המוזכרים כאן, מציעים את התכנים המתפרסמים בהם לצפייה חופשית וחינמית. לעיתים מסות וידאוגרפיות משולבות בכתבי עת שחלק מתוכניהם מוגבלים לצפייה או דורשים תשלום, אך גם במקרים הללו המסות הווידאוגרפיות אינן מוגבלות אלא זמינות באופן חופשי וחינמי.
- 4 דוגמה אחת לכך היא המסה הווידאוגרפית *Style in the Wire* שיצר ארלנד לויק (Lavik) מאוניברסיטת ברגן בשנת 2012. מסה זו, שמנתחת בפירוט את השפה הצורנית של סדרת הטלוויזיה **הסמויה** (*The Wire*, HBO, 2002-2008), זכתה לתפוצה רחבה מחוץ לאקדמיה, נכתב עליה באתרים וכתבי עת מקוונים רבים (ראו למשל [Haglund 2012]), והיא זכתה עד כה ל-100,000 צפיות כמעט באתר *Vimeo*.
- 5 למשל, בכתב העת החלוץ בתחום, *InTransition*, השופטים מתבקשים לבחון את הרעיונות של המסה הנשפטת וגם את האופן שבו הכלים האודיו־חזותיים שהיא מפעילה מבטאים רעיונות אלה, כלומר את מידת האפקטיביות, היצירתיות וכו' של השימוש שנעשה בהם. הערות השיפוט מתייחסות גם לתוכן המסה (כגון דיוקים תאורטיים וחיודוד הטיעון) וגם לצורתה (החל מסוגיות טכניות יחסית וכלה בסוגיות הנוגעות לאפקטיביות הרטוריקה הווידאוגרפית). כל מסה נשלחת לשתי קוראות/צופות, כאשר השאיפה היא שלפחות אחת מהן תהיה בקיאה בנושא התאורטי הנדון, ולפחות אחת תהיה בקיאה בעשייה וידאוגרפית, ואם אפשר, בפורמט הווידאוגרפי המסוים של אותה מסה. למידע נוסף על פיתוח מודל שיפוט העמיתים של *InTransition*, ראו: Mittell (2017).
- 6 כתב העת *Screenworks*, למשל, ממליץ, אך אינו מחייב, כי המסות האודיו־חזותיות המתפרסמות בו יהיו באורך 10-15 דקות, ו־*MAI: Feminism and Visual Culture* מגדיר היקף של 5-10 דקות. רוב כתבי העת אינם מגדירים באופן קשיח את אורכן הנדרש של המסות הווידאוגרפיות המוגשות אליהם.
- 7 בהקשר הזה, *Vimeo* היא פלטפורמה מומלצת יותר לשיתוף וידאו מאשר *Youtube*, שאלגוריתמי הפיקוח שלה מחמירים בהרבה.